

Vattenordlista

Materialet har producerats av Västra Nylands vatten och miljö rf (LUVY) 2025 med finansiering från Länsi-Uudenmaan Säästöpankkisäätiö sr.

Vattnets kretslopp

- **Ytvatten:** Vatten på jordens yta som flyter eller är lagrat i ett vattenområde. Ytvatten är till exempel sjöar, dammar, åar och kustvatten.
- **Grundvatten:** Vatten under marken, som helt fyller jordens håligheter och bergets sprickor. Grundvatten bildas när regnvatten eller ytvatten tränger ner i marken. Grundvatten är vanligtvis rent eftersom det filtreras när det sjunker genom jordlagren. Grundvatten används ofta som hushållsvatten, det vill säga mycket av de vatten som kommer till våra hem pumpas upp från grundvattenlager.
- **Nederbörd:** Den mängd vatten som fallit till marken (mm) per ytenhet
  - Nederbörden i Finland (500 – 700 mm) är globalt sett rätt liten
  - Vanligen minst i mars, störst i augusti
- **Avdunstning:** Omvandlingen av vatten i flytande eller fast form till vattenånga
  - Evaporation = avdunstning från markens, vattnets eller snöns yta
  - Transpiration = avdunstning i samband med växternas livsfunktioner
  - Evapotranspiration = total avdunstning från landområdet
- **Avrinning**
  - Ytavrinning = avrinning från markytan till vattendrag på grund av tyngdkraften
  - Ytskiktsavrinning = vatten som infiltreras (tränger in) i marken och som rör sig ut till vattendrag genom markens ytskikt
  - Grundvattenavrinning = vatten infiltreras i marken och som rör sig med grundvatten till vattendrag
- **Uppehållstid:** Den teoretiska tid som det tar för vattenmassan i ett system (såsom en sjö) att helt förnyas en gång

Avrinningsområden och vattendragssystem

- **Avrinningsområdet** är det område, varifrån den nederbörd som kommer rinner till ett visst vattendrag. Ett avrinningsområde är alltså det område som avgränsas av en vattendelare och varifrån till exempel en sjö eller en å får allt det icke-avdunstade vatten i området som fallit i form av regn, snö eller liknande.
- **Vattendelare:** Det gränsområde mellan avrinningsområden i terrängen, där det vatten som fallit till marken rinner i olika riktningar till olika vattendrag.
- **Vattendragssystem** är en helhet som bildas av öppna inlandsvatten med ett gemensamt utlopp till havet. I vattenlagen avses med vattendrag sjöar, tjärnar, älvar, bäckar och andra naturliga vattenområden samt konstgjorda sjöar, kanaler och andra motsvarande konstgjorda vattenområden.
- Vattenområdets **ekologiska tillstånd:** Vattenområdets nuvarande tillstånd jämfört med dess naturliga tillstånd. Det ekologiska tillståndet berättar hur mycket människans verksamhet har förändrat vattenområdets tillstånd. Det ekologiska tillståndet bestäms genom undersökning av många olika faktorer (plankton, växtlighet, bottenlevande djur, fiskbestånd, näringsmängd, siktdjup osv.). Det ekologiska tillståndet delas in i klasserna hög, god, måttlig, otillfredsställande och dålig.
- **Rännil** är rinnande vatten mindre än en bäck. Den viktigaste skillnaden mellan en rännil och en bäck är att det inte alltid rinner vatten i rännilen, utan den kan ibland torka ut.

Ekosystem och arter

- **Ekosystem:** Levande och icke-levande natur, det vill säga en helhet som består av icke-levande miljö (jord, stenar, luft osv.) och de organismer som lever i den (växter, djur, svampar osv.).
  - **Åkosystem:** icke-levande åmiljö, det vill säga ååra, stenar, sand osv. och de organismer som lever där, det vill säga växter, djur, svampar m.m.
- **Näringskedja/näringsväv:** Beskrivning av vem som äter vad i ekosystemet. En näringskedja eller näringsväv visar hur energi och näringsämnen överförs från en organism till en annan i ekosystemet.
  - I botten av näringskedjan finns **producenter**, såsom växter och alger, som tillverkar näring genom fotosyntes (omvandlar solens ljus till energi, som blir grunden för allt annat liv).
  - **Konsumenter** äter andra organismer för att få energi. Konsumenter kan delas in i olika nivåer. Primära konsumenter är växtätare, sekundära konsumenter är köttätare som äter växtätare. Tertiära konsumenter är topprovdjur som äter både primära och sekundära konsumenter.
  - **Nedbrytare**, såsom svampar och bakterier, bryter ner döda växter och djur. Den här processen återför viktiga näringsämnen till jorden, vilket på nytt gör dem tillgängliga för producenterna.
- **Plankton:** Mycket små, vanligtvis mikroskopiska, planktiska (flyter inte på ytan och sjunker inte, utan tycks snarare sväva i vattnet) alger och djur som driver med vattenströmmarna
  - **växtplankton**
  - **djurplankton**
- **Ryggradslösa djur:** Djur som inte har en inre stödstruktur, alltså ryggrad. Ryggradslösa är till exempel insekter, maskar, musslor osv. Av alla djurarter är den överlägset största delen ryggradslösa.
- **Bottenlevande djur:** Ryggradslösa djur som lever på botten av vattenområden.
- **Främmande art:** En växt, ett djur eller en annan organism som har spridit sig utanför sitt naturliga utbredningsområde på grund av mänsklig verksamhet. Främmande arter kan sprida sig till exempel från trädgårdar ut i naturen eller flyttas av människan, avsiktligt eller oavsiktligt. Med skadlig främmande art avses en främmande art som hotar den biologiska mångfalden eller på annat sätt orsakar skada, till exempel förstör odlingsväxter. Främmande arter kan ta utrymme från den ursprungliga faunan (t.ex. lupin), störa till exempel odling (växtsjukdomar och skade djur) eller jaga ursprunglig fauna (t.ex. mink).
- **Nyckelart:** En art som har en särskilt stor inverkan på andra arter i ekosystemet. Den erbjuder till exempel skydd, boplatser eller mat för många andra arter. Om nyckelarten minskar leder det ofta också till att de arter som är beroende av den minskar eller till och med försvinner.

Belastning

- **Belastning:** Partiklar, näringsämnen och andra ämnen som rinner ut i vattendrag försämrar vattenkvaliteten. Belastningen på vattendragen delas upp i punktbelastning och diffus belastning. Förutom belastning som har sitt ursprung i mänsklig aktivitet utsätts vattendrag också för naturlig bakgrundsbelastning (miljöbelastning).
  - **Diffus belastning:** Belastning från åkrar och skogar samt från andra spridda små källor. Diffus belastning orsakar den största delen av belastningen i vattendragen. Det är svårt att exakt identifiera och hitta källorna till den diffusa belastningen.
  - **Punktbelastning:** Belastning från en exakt identifierad punktkälla, såsom en fabrik eller ett reningsverk.
- **Dagvatten:** Regn- och smältvatten som rinner från byggda ytor. Dagvatten kan spola med sig till exempel skräp och skadliga ämnen från gator till vattendrag. Dessutom är hantering av dagvatten viktig för att undvika översvämning av gator, gårdar, källare och andra byggda områden vid kraftiga regn.
- **Näringsämnen:** Ämnen som växter och djur behöver för att leva eller växa.
- **Fast ämne:** Fasta partiklar i vattnet, såsom lera, mjåla eller torv.
- **Kväve och fosfor:** Viktiga näringsämnen som växterna behöver för att växa. För mycket kväve och fosfor i vattenområdena förorsakar ändå skadlig övergödning.
- **Övergödning:** Ökning av alger och växtlighet i vattenområdet till följd av en alltför stor mängd näringsämnen.
  - Övergödning beror på att ett överskott av kväve och fosfor kommer ut i vattenområdet till följd av människans verksamhet.
  - Övergödning orsakar bl.a. grumling av vattnet, rikligare mängder alger, igenväxning av stränder, förändring av artsammansättningen av växt- och djurplankton i en ensidigare riktning, rikligare mängder mörtfisk medan andra fiskarter minskar samt i värsta fall syrebrist.
- **Erosion:** Nötning av berg eller mark på grund av vatten, vind eller någon annan nötande faktor.
  - I åar och bäckar innebär erosion utsköljning av markpartiklar från strandbrinkarna ut i fårorna med vattnet.
  - Erosion är en naturlig process, men den ökas av bygge, bearbetning av jorden, borttagning av växttäckning och annan mänsklig verksamhet. Av den här orsaken kan den vara till skada för vattendragens natur.
- **Mikroplast:** små, under 5 millimeter stora plastbitar. Mikroplast uppstår till exempel då större plastskräp så småningom bryts ned i mindre och mindre stycken.

Vattenskydd och restaurering 1/2

- **Naturskyddsområde:** Område, vars användning har begränsats för att skydda värdefull natur. Meningen med naturskyddsområdena är att säkra överlevnaden hos djur, växter och andra arter samt naturens mångfald.
  - Naturskyddsområdena är viktiga också för att bevara värdefulla landskap, historiska platser och områden som är lämpliga för utfärder.
  - Inom naturskyddsområden får man i allmänhet inte fälla träd, bygga eller jaga, men reglerna är beroende av hurudant skyddsområde det är fråga om.
  - T.ex. nationalparker är en typ av naturskyddsområden. Naturskyddsområden kan ägas av finska staten, en kommun eller enskilda markägare.
- **Vattenskydd:** Olika typer av åtgärder som förhindrar att vattenområdenas tillstånd försämras, till exempel
  - Minskning på olika sätt av de näringsämnen, markpartiklar och skadliga ämnen som sköljs ut i vattendragen. Till exempel effektivisering av avloppsvattenreningen, vattenvänligt lantbruk och infiltration av dagvatten.
  - Undersökning och uppföljning av vattnets tillstånd genom tagning och analysering av vattenprov. Uppföljning av vattnets tillstånd är en viktig del av skyddsarbetet, eftersom vi annars inte vet i vilket skick vattnen är.
  - Bygga av vattenskyddskonstruktioner, till exempel anläggning av våtmarker.
  - Rådgivning och spridning av information. Rådgivning kan hjälpa människor att ändra sitt eget beteende på ett sådant sätt att det förorsakar mindre skada på vattendragen.
- **Vattenrestaurering:** Åtgärder som förbättrar ett vattenområdes tillstånd, till exempel vårdfiske.

Vattenskydd och restaurering 2/2

- **Våtmark:** Allmänt namn för naturtyper, som är ett mellanting mellan öppet vatten och fast mark.
  - Naturliga våtmarker är vattendränkta landområden och grunda vattenområden, kärr och svämskogar.
  - Människor bygger våtmarker, eftersom de till exempel filtrerar näringsämnen, markpartiklar och skadliga ämnen som sköljs med vatten från åkrar eller städers gator. Dessutom ökar våtmarkerna naturens mångfald och håller kvar vatten, vilket hjälper till att förhindra översvämningar.
- **Tvåstegsdike:** Diket består av en djupare huvudfåra samt en översvämningsterrass på ena eller båda sidorna om den. Vid översvämning stiger vattnet från den smala huvudfåran till terrasserna. Tvåstegsdiken minskar översvämningar och belastningen av vattendragen samt ökar naturens mångfald.
- **Vandringshinder:** En damm, en vägtrumma eller ett annat hinder i ån eller bäcken, som hindrar eller helt stoppar fiskarnas möjlighet att förflytta sig. Vandringsfisk, såsom öring, klarar sig inte om de inte har möjlighet att vandra mellan sina födosöksområden och förökningsområden. Havsöringen lever annars i havet, men vandrar till åarna för att leka, alltså föröka sig.
- **Vårdfiske:** Mörtfisk fiskas bort ur en övergödd sjö för att återföra sjöns näringsväv till ett mer naturligt tillstånd och för att få bort övergödande näringsämnen.
  - I fiskarna finns övergödande fosfor och då tusentals kilo mörtfisk fiskas bort, fås samtidigt fosfor bort från vattnet med fiskarna.
  - Mörtfisk rör upp botten när de söker föda, så att näringsämnen som sjunkit till botten kan komma upp på nytt i vattenmassan och övergöda sjön ännu mer.
  - Mörtfisk äter ofta djurplankton. Då fisken tas bort, blir det mer djurplankton kvar. Djurplanktonen äter i sin tur växtplankton, alltså alger från vattnet. Då mörtfiskarna minskar, klarar rovfiskarna i sjön, alltså bland annat gäddorna och abborrarna, av att hålla efter de kvarvarande mängderna mörtfisk. På så sätt återförs sjöns ekosystem till ett naturligt tillstånd och hålls i jämvikt.